

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього
НАН України»

**РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ:
ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ У ПРИКОРДОННИХ
ОБЛАСТЯХ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ**

(науково-аналітична записка)

Львів 2020

Науково-аналітичну записку підготували:

Притула Христина Мирославівна,

д.е.н., старший науковий співробітник, завідувач сектору транскордонного співробітництва ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України».

Демедюк Ольга Петрівна,

пров. інж. сектору транскордонного співробітництва ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України».

Вступ

Кластери є одним з ключових інструментів підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів та реалізації цілей інноваційних напрямів смарт спеціалізації у всьому розвиненому світі, зокрема в більшості країн Європейського Союзу. Вони ефективно поєднують три рівні кластерної політики – ЄС, національний та регіональний – для максимального заохочення споріднених компаній до об'єднання у кластери за сферами спеціалізації та конкурентними перевагами територій. Крім цього, важливими складовими європейської кластерної політики є проведення послідовної роботи для допомоги кластерам у виході за межі національних кордонів та пошуку способів підвищення ефективності співпраці разом з партнерами з інших країн. У першу чергу це стосується компаній з сусідніх регіонів суміжних країн, які зазвичай є близькими за рівнем економічного розвитку, структурою економіки тощо, або вигідно доповнюють один одного. Тому на сьогодні в ЄС вже є низка прикладів ефективного функціонування транскордонних, мережових чи метакластерів, які активно розвиваються, долучають нових партнерів та реалізують проекти, що не лише забезпечують прибутковість діяльності компаній на їх території, а й мають значний позитивний ефект для всього регіону чи суміжних регіонів.

В Україні ж на сьогодні не проводиться цілісна політика розвитку кластерів. Фрагментарне декларування важливості і намірів щодо їх розвитку в окремих вітчизняних стратегічних та програмних документах наразі не знайшло свого відповідного потребам практичного застосування. Попри це, компанії у більшості регіонів самоорганізуються та створюють об'єднання для спільного використання та нарощення конкурентних переваг території, де вони функціонують. Близькість ЄС та спільний кордон з чотирма його країнами-членами є тими факторами, які дозволяють, в першу чергу, компаніям тих регіонів України, які прилягають до кордону, переймати значний позитивний досвід кластеризації сусідніх країн, налагоджувати співпрацю із закордонними учасниками шляхом створення кластерних партнерств, долучатись до наявних ініціатив та програм розвитку кластерів ЄС чи навіть створювати транскордонні кластери, які б відповідали вимогам сучасної кластерної політики Спільноти. Проте значна кількість проблем, пов'язаних з економічним та інвестиційним кліматом в державі та форматом діяльності наявних кластерів, стримують процес їх виходу за межі кордонів.

Кластерна політика в Україні

Сучасна кластерна політика в Україні характеризується фрагментарністю, непослідовністю та здебільшого зводиться до декларування важливості розвитку кластерів. На сьогодні в українському законодавстві не існує єдиного документу, який безпосередньо б регламентував питання розвитку кластерів. Хоча в минулому робилось декілька спроб законодавчо врегулювати питання їх створення та функціонування. Зокрема, Міністерство економіки України у 2008 році підготувало проект «Концепції створення кластерів в Україні», а Мінрегіонбудом спільно з Національною академією наук України розроблено проект Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів. Жоден з цих документів не отримав подальшого розвитку і залишився лише проектом.

Варто відзначити, що є низка програмних та стратегічних документів, у яких наголошено на важливості розвитку кластерів як ефективних інноваційних структур. Зокрема, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року передбачає «запровадження різноманітних інструментів та механізмів стимулювання місцевого економічного розвитку (кластерів, національних проектів, механізму державно-приватного партнерства тощо)»¹, у Концепції Загальнодержавної економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року зазначено, що одним із шляхів комплексного розв'язання проблемних питань функціонування промислового сектору економіки України є «створення науково-інноваційно-виробничих кластерів у високотехнологічних галузях на базі комерціалізації власних наукових розробок з використанням незадіяних виробничих потужностей державних підприємств та галузевих наукових інститутів» та «визначення та законодавче закріплення чіткого порядку фінансування (співфінансування) кластерів»², а у Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року наголошено, що «особливу увагу слід приділяти залученню суб'єктів малого і середнього підприємництва до міжнародних виробничо-збутових процесів шляхом заохочення розвитку ділових контактів і промислових кластерів»³.

Щодо транскордонних кластерів в Україні, то серед завдань Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016 – 2020 роки зазначено «створення умов для розвитку кооперації та конкуренції у сфері малого та середнього бізнесу, утворення і забезпечення функціонування виробничих кластерів»⁴. У результаті виконання Програми передбачалось «створити та забезпечити функціонування транскордонних економічних кластерів, індустриальних парків і об'єднань євро регіонального співробітництва». Перелік заходів щодо забезпечення розвитку транскордонного співробітництва на 2016 – 2020 роки містить забезпечення «формування транскордонного лісо-деревообробного кластера для розвитку співробітництва в рамках Карпатської та Альпійської конвенцій у Дунайському басейні».

Кластери у прикордонних областях Західного регіону України

Попри декларацію намірів сприяння розвитку кластерів та відзначення їх важливості у окремих нормативно-правових документах, державна підтримка кластерних утворень відсутня.

Аналіз функціонування кластерів у прикордонних областях Західного регіону України свідчить, що частина кластерів носить суто декларативний характер і активної діяльності після їх створення не спостерігалось.

¹ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету міністрів України від 6.08.2014 р. № 385. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

² Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 17.08.2013 р. № 603-р. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>

³ Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 24.05.2017 р. № 504-р. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80>

⁴ Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016 – 2020 роки: постанова Кабінету міністрів України від 23.08.2016 р. № 554. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF>

На території Львівської області на даний час функціонує найбільша кількість кластерів, в той час як у Закарпатській області, попри значний потенціал, особливо логістичний та транскордонний, не функціонує жодного (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кластери у прикордонних областях Західного регіону України

Область	Назва	Рік створення
Львівська	Львівський ІТ кластер	2010
	Деревообробка та меблеве виробництво	
	Кластер видавничої діяльності та поліграфії	2016
	Агрорекреаційний кластер Горбогори	2017
	Кластер сільського зеленого туризму Сколівщини	
	Львівський кластер розвитку освіти та креативності	2018
	Кластер медичного туризму	
	Biotech & Pharma Cluster	
Західноукраїнський кластер індустрії моди		
Чернівецька	Яблуневий кластер «Буковина»	2015
	ІТ-Асоціація ClusterBit	
Івано-Франківська	Кластер народних художніх промислів «Сузір'я»	2004
	Галицький інноваційний кластер	2013
	ІТ- кластер Івано-Франківськ	2015
	Прикарпатський еко-енергетичний кластер	2017
Волинська	Енергетичний кластер «Інновейшн енерджи»	-
	Волинський туристичний кластер	2014
	Луцький ІТ- Cluster	2015

Джерело: розроблено авторами, в тому числі на основі інформації згідно запитів про отримання публічної інформації (від 02.12.2019 №ДЕ-281, Івано-Франківська обласна державна адміністрація; від 22.11.2019 №03/1076, Чернівецька обласна державна адміністрація; від 23.12.2019 №7574/06-06, Закарпатська обласна державна адміністрація).

Серед кластерних ініціатив, які активно розвиваються, варто відзначити створення кластера «Бойківське коло» (розвиток туризму на межі Івано-Франківської, Львівської та Закарпатської областей) та кластера весільної індустрії (виробництво весільних суконь) в м. Чернівцях. Крім того, Чернівецька ОДА зазначає, що враховуючи значний ресурсний та виробничий потенціал області у галузі деревообробної та меблевої промисловості (у Вижницькому, Путильському, Сторожинецькому, частково Глибоцькому та Хотинському районах розміщено левову частку лісогосподарських підприємств, промислових деревообробних та меблевих підприємств, на яких зайнята значна частина місцевих жителів, наявна розвинена сировинна база, функціонує освітня установа – Сторожинецький лісовий коледж, наявні інституції з підтримки суб'єктів галузі), можливим є створення на території області кластерів саме у сфері деревообробки. Закарпатська область знаходиться на завершальному етапі створення кластера автомобілебудування на своїй території. Зокрема, в кінці листопада 2019 року тут було проведено «Форум ініціатив. Кластери», організований Федерацією роботодавців автомобільної галузі України і компанією «Єврокар» за сприяння Німецько-української промислово-торговельної палати та Торгового відділу Посольства Австрії у Києві. Форум об'єднав власників та керівників ключових компаній, промисловців, виробників, роботодавців, іноземних інвесторів та представників експертного середовища,

зокрема, для обговорення питань щодо використання потенціалу автомобілебудівного кластера та втілення ефективної інноваційної промислової політики 4.0.

Транскордонні кластери за участі прикордонних областей Західного регіону України та в ЄС

Завдяки активній політиці сприяння виходу кластерів за межі внутрішніх кордонів країн, що проводиться в ЄС, значна їх кількість формує транскордонні та міжнародні партнерства, які з часом перетворюються в транскордонні та міжнародні кластери. Кластер «Медікон Воллі» (Medicon Valley) між Данією та Швецією є особливо відомий завдяки досягненням у сферах лікування неврологічних розладів, раку та діабету. Об'єднує більше 85 біотехнологічних, 27 фармацевтичних, 166 медтехнічних компаній, 7 наукових парків, 6 інкубаторів, 97 дослідницьких та виробничих організацій, 32 госпіталі, 12 університетів, 32 лабораторії, 25 інвестиційних компаній та 17 громадських організацій⁵.

«BIG-Кластер» об'єднує три кластерні організації з Голландії, Бельгії та Німеччини. Реалізують цікаві проекти щодо розробки бізнес планів з використання біовідновлювальних матеріалів та палива, залучення докторантів та аспірантів до практичного використання знань на підприємстві, а також допомоги у заснування стартапів у біоекономіці. Створили свою онлайн платформу, через яку проводять навчання щодо основ біоекономіки⁶.

Кластер «Біо Воллі» (Bio Valley) об'єднує компанії, дослідницькі інститути, агенції економічного розвитку та громадські організації суміжних регіонів Франції, Німеччини та Швейцарії, які працюють в сфері фармацевтики та медичних технологій. Тут діє більше 600 фармацевтичних компаній, з яких 40% є найбільшими фармацевтичними компаніями світу, і функціонує 14 наукових парків. Кластер має понад 30 спеціалізованих технологічних платформ, де учасники обмінюються інформацією про проблеми діяльності та історії успіху⁷.

«Кластер топ технологій» (Top-Technology-Cluster) включає південні регіони Голландії, західні регіони Німеччини та східні регіони Бельгії. Це нова ініціатива, яка тільки починає втілюватись в життя, тому на даному етапі основною метою об'єднання є створення синергії між компаніями, виявлення проектних ідей та реалізація спільних транскордонних інноваційних та технологічних проектів⁸.

Також в Європі функціонують великі мережеві кластери за певними сферами діяльності. Наприклад, «Кластер європейських залізничних доріг» (ERCI) є основним мета-кластером залізничної індустрії в Європі. Об'єднує 14 інноваційних кластерів 10 країн⁹. «Транснаціональний кластер відновлювальної енергетики Дунаю» (TREC Danube) об'єднує регіональні кластери у сфері відновлювальної енергетики, енергетичних систем та біоекономіки. Фінансується Федеральним міністерством освіти та досліджень Німеччини. Кластер має двох учасників з

⁵ Medicon Valley. *Medicon Valley Alliance*: website. 2020. URL: <http://mva.org/about-mva/medicon-valley/>

⁶ The Bio Innovation Growth mega Cluster. *BIG-Cluster*: website. 2020. URL: <https://www.bigc-initiative.eu/>

⁷ Bio Valley. *The life sciences network*. *Bio Valley*: website. 2020. URL: <http://www.biovalley.com/>

⁸ Top-Technology-Cluster. *Sustainable Polymers and Applications Research Cluster*: website. 2020. URL: [https://www.uhasselt.be/UH/SPARC-EN/About-SPARC/\(28517\)-SPARC-Over-SPARC-Top-Technology-Cluster.html](https://www.uhasselt.be/UH/SPARC-EN/About-SPARC/(28517)-SPARC-Over-SPARC-Top-Technology-Cluster.html)

⁹ European Railway Clusters Initiative. *ERCI Eurailclusters*: website. 2020. URL: <https://eurailclusters.com/about/>

України – Львівський державний центр науки, інновацій та інформатизації та Національний лісотехнічний університет України¹⁰.

Транскордонні кластери на західному кордоні України створено лише у співпраці з польськими партнерами (див. табл. 2). Але те, чи дійсно в їх рамках ведеться якась діяльність, викликає значні сумніви. Принаймні, інформації про це немає у загальному доступі, жодних інтернет сторінок, сторінок у соцмережах чи окремих інформативних вкладок на сайтах адміністрацій областей чи районів, суб'єкти економічної діяльності яких беруть участь в кластерах, не існує.

Таблиця 2

Транскордонні кластери за участі прикордонних областей Західного регіону України

Назва	Рік створення	Учасники
Польсько-білорусько-український транскордонний туристичний кластер	2014	Волинський туристичний кластер; Брестський туристичний кластер; Люблінська регіональна туристична організація
Транскордонний кластер інновацій	2015	Хелмська господарська палата Спілка з обмеженою відповідальністю; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Науковий інформаційно-статистичний кластер «Інфостат–Україна–Польща»	2013	ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», Головне управління статистики у Львівській області, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львівська обласна спілка економістів України, Статистичне управління Підкарпатського воєводства, Жешувський університет, Центр статистичних досліджень і освіти ГУС Польщі
Бещадський транскордонний туристичний кластер	2004	Бещадський повіт, Самбірський район, Турківський район

Джерело: розроблено авторами

Підтримка розвитку кластерів в ЄС

Європейський Союз розробляє та підтримує численні ініціативи щодо створення умов для появи нових кластерів та розвитку тих, що вже існують. Серед них:

- Європейська обсерваторія з питань кластерів та промислових змін. Вона є своєрідною точкою доступу до статистичної інформації, аналізу та картографічних схем кластерів, а також до основних засад кластерної політики ЄС та різноманітних аналітичних документів щодо розвитку кластерів¹¹.

- Інтернаціоналізація кластерів шляхом інтенсифікації мережевої співпраці кластерів та бізнес структур через кордони та за межами секторів діяльності як в Європі, так і з третіми країнами. З цією метою розпочала діяльність Європейська платформа співпраці кластерів, де надається можливість компаніям представляти себе, обмінюватись досвідом, шукати партнерів для співпраці. Під її егідою проводяться заходи міжнародного рівня з пошуку партнерів серед країн-членів ЄС

¹⁰ TREC Danube - Transnational Renewable Energy Cluster Danube. TREC: website. 2020. URL: <http://www.trec-network.eu/>

¹¹ European observatory for clusters and industrial change. EU Official Website: website. 2020. URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/cluster/observatory_en

та третіх країн, які активно запрошуються до участі, часто в країнах, які не є членами Європейського союзу. Зокрема, у березні 2018 року такий захід був проведений в Україні¹².

- Створення європейських стратегічних кластерних партнерств через фінансові ініціативи за програмою COSME «Кластери інтернаціоналізуються» (Clusters Go International) для заохочення кластерів ЄС розвивати співпрацю через кордони та між секторами, особливо в нових видах діяльності, а також разом розробляти стратегічне бачення та спільні цілі щодо третіх ринків, зміцнюючи конкурентні позиції малих і середніх підприємств в глобальному вимірі.

- Видозміна ланцюгів доданої вартості та розвиток завдяки цьому нових видів діяльності. В рамках цього напрямку Європейський Союз реалізовує ініціативу «Кластерні проекти для нових промислових ланцюгів вартості». Крім цього, в рамках даного напрямку політики надається допомога кластерам у співпраці за тематичними сферами, визначеними стратегіями смарт спеціалізації, за програмою «Європейські стратегічні кластерні партнерства для інвестування у смарт спеціалізацію» (ESCPs-S3).

Наразі кластери фінансуються Європейським Союзом за низкою програм. Серед них Програма європейських кластерних досягнень¹³, INNOSUP-1 «Кластерні проекти для нових промислових ланцюгів вартості» в рамках Горизонту 2020¹⁴, ESCPs-S3 «Європейські стратегічні кластерні партнерства для інвестування у смарт спеціалізацію» в рамках програми COSME¹⁵, ESCP-4i «Європейські стратегічні кластерні партнерства інтернаціоналізуються»¹⁶.

Крім того, кластери розвивають співпрацю через кордони в рамках інших програм, які не пов'язані напряму з розвитком кластерів. Серед них можна виділити CLUSTRAT в центральній Європі та всеєвропейську мережу Vanguard. Проект CLUSTRAT «Розвиток інновацій через нові кластерні концепції, орієнтовані на підтримку нових індустрій та крос-секторної співпраці» фінансувався за програмою Interreg для центральної Європи. За цим проектом 18 партнерів з Австрії, Чехії, Німеччини, Угорщини, Італії, Польщі, Словаччини та Словенії розробили спільну стратегію, а також пропозиції щодо спільних дій на транснаціональному та макрорегіональному рівні¹⁷. «Ініціатива Vanguard для нового зростання через розумну спеціалізацію» розпочалась в листопаді 2013 року і з часом об'єднала органи влади 26 європейських регіонів¹⁸. Вони працюють над трансформуванням регіональних партнерств та кластерів, визначених стратегіями розумної спеціалізації, в кластери світового рівня, які можуть конкурувати на

¹² A vibrant platform at the service of cluster organisations. *European Cluster Collaboration Platform*: website. 2020. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/vibrant-platform-service-cluster-organisations>

¹³ New Developments in EU cluster policy. *The European Network of Innovation Agencies*: website. 2020. URL: https://www.taftie.org/sites/default/files/Christophe%20presentation_2018%20%28002%29.pdf

¹⁴ INNOSUP Initiative. *European Cluster Collaboration Platform*: website. 2020. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/eu-initiative/innosup-calls>

¹⁵ List of ESCP S3. *European Cluster Collaboration Platform*: website. 2020. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/eu-cluster-partnerships/escp-s3/profiles>

¹⁶ European Strategic Cluster Partnership for Going International. *European Cluster Collaboration Platform*: website. 2020. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/eu-cluster-partnerships/escp-4i>

¹⁷ CLUSTRAT New Cluster Concepts for Central Europe. *CLUSTRAT Project*: website. 2014. URL: <http://www.clustrat.eu/clustrat.eu/index.html>

¹⁸ Smart Guide to Cluster Policy. *The European Secretariat for Cluster Analysis*: website. URL: <https://www.cluster-analysis.org/downloads/smart-guide-to-cluster-policy>

міжнародній арені. Ще одним прикладом підтримки Європейським Союзом транскордонних кластерів є програма Інноваційний експрес, що є частиною програми ЄС для регіону Балтійського моря. При створенні цієї програми у 2014 році національні та регіональні фінансові установи з Данії, Фінляндії, Ісландії, Литви та Норвегії вклали 1,5 млн євро у підтримку транснаціональних проектів, які реалізуються кластерними організаціями. У 2015-2016 роках було реалізовано 27 проектів 64 кластерами. У 2018 році розпочато фінансування ще 24 проектів за цією програмою¹⁹.

Частина країн-членів ЄС у поточному програмному періоді розвивають кластери виключно завдяки інструментам кластерної політики Союзу, як наприклад Болгарія, Хорватія, а деякі країни проводять цілеспрямовану національну політику підтримки кластерів. Іспанія, Мальта, Ірландія, Данія сприяють розвитку кластерів через програми, які опосередковано стосуються кластерів, а здебільшого зорієнтовані на інновації та НДР. Австрія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Чорногорія, Польща, Португалія підтримують кластери на національному рівні через спеціальну програму чи навіть декілька. Німеччина, Литва, Румунія реалізують національну кластерну політику через спеціалізовані кластерні програми та в рамках інших програм, які опосередковано стосуються кластерів. Франція з середини 2000 років проводить політику розвитку полюсів конкурентоспроможності, яка зорієнтована на кластери²⁰.

Більшість регіонів країн-членів ЄС проводять свою регіональну політику розвитку кластерів. Ховедштаден (Данія), Гранд Ест, Нормандія (Франція) чи Норд Недерланд (Нідерланди) підтримують розвиток кластерів і через регіональні, і через національні програми. Регіон Лапландія (Фінляндія) чи Берлін поєднують регіональні програми з програмами кластерної підтримки ЄС, а Нова Аквітанія (Франція), Баден Вюртенберг (Німеччина), Норте (Португалія), Лен Сконе (Швеція) чи Ост Недерланд (Нідерланди) використовують всі три рівні політики для розвитку кластерів на їх території.

Перспективні напрями розвитку транскордонних кластерів за участі прикордонних областей Західного регіону України

На даний час є всі передумови для створення кластерних партнерств та заснування нових кластерів у транскордонному просторі Україна-ЄС. У суміжних з Україною регіонах Польщі, Румунії та Словаччини функціонує значна кількість кластерів у сферах діяльності, пов'язаних з основними напрямками діяльності кластерів в українському прикордонні. Зокрема, деякі з них наведено у Таблиці 3. Кластери регіону Північний Великий Альфельд Угорщини, що безпосередньо межує з Україною, не включені в таблицю, оскільки наша країна межує з Угорщиною лише в Закарпатській області, де немає жодного кластера, а єдина наявна кластерна ініціатива стосується сфери автомобілебудування, на якій не спеціалізуються кластери з угорської сторони кордону.

Таблиця 3

¹⁹ Evaluation of BSR Stars Innovation Express 2015 – in brief. *BSR Stars*: website. 2020. URL: http://www.bsr-stars.eu/wp-content/uploads/2018/01/Evaluation-of-BSR-Stars-Innovation-Express-2015-projects_SHORT-VERSION.pdf

²⁰ Cluster programmes in Europe and beyond. *European cluster conference* 2019: website. URL: <https://www.eucluster2019.eu/files/events/4538/files/eocic-cluster-programme-report.pdf>

Деякі кластери у суміжних з Україною регіонах Польщі, Румунії та Словаччини у сферах діяльності, пов'язаних з основними напрямками діяльності кластерів у відповідних областях України в рамках транскордонного регіону

Назва кластера	Розташування	Подібні кластери та ініціативи за сферою діяльності у прикордонних областях Західного регіону України
Люблінський кластер медицини та оздоровлення (Lublin Medicine-Medical and Wellness Cluster)	Люблінське воєводство	Кластер медичного туризму, Biotech & Pharma Cluster (Львівська область)
Східний автомобільний альянс (East Automotive Alliance)	Підкарпатське воєводство	Ініціатива створення кластера автомобілебудування (Закарпатська область)
Польська автомобільна група (Polish automotive group)		Ініціатива створення кластера автомобілебудування (Закарпатська область)
Підкарпатський кластер смаків (Subcarpathian Flavours Cluster) - в т.ч. виробництво і переробка харчових продуктів		Агрорекреаційний кластер Горбогори (Львівська область)
Кластер АТ+R - в т.ч. автомобілебудування	Східна Словаччина	Ініціатива створення кластера автомобілебудування (Закарпатська область)
Північно-східний кластер текстилю «Астріко» (Astrico Nord-Est Textile Cluster)	Північно-східна Румунія	Кластер народних художніх промислів «Сузір'я» (Івано-франківська область), ініціатива створення кластера весільної індустрії (Чернівецька область)
Кластер «Агро Трансільванія» (Agro Transylvania Cluster)	Північно-західна Румунія	Яблуневий кластер «Буковина» (Чернівецька область)
Еко-інноваційний кластер для сталого навколишнього середовища (Eco-Innovation Cluster for Sustainable Environment)		Прикарпатський еко-енергетичний кластер (Івано-франківська область)
Трансільванський енергетичний кластер (Transylvania Energy Cluster)		Прикарпатський еко-енергетичний кластер (Івано-франківська область)
Трансільванський кластер креативних індустрій (Transylvania Creative Industries Cluster)		Кластер народних художніх промислів «Сузір'я» (Івано-франківська область), ініціатива створення кластера весільної індустрії (Чернівецька область)

Джерело: розроблено авторами на основі²¹

Якщо розглядати сфери смарт спеціалізації регіонів сусідніх країн, суміжних з українськими, то варто відзначити, що компанії сусідніх регіонів спеціалізуються на сферах діяльності, в рамках яких функціонують кластери на суміжних українських територіях (див. табл. 4).

Таблиця 4

²¹ List of cluster organizations. *European Cluster Collaboration Platform*: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-list>

Деякі сфери смарт спеціалізації суміжних з Україною регіонів Польщі та Румунії у сферах діяльності, що корелюють з основними напрямками діяльності кластерів у відповідних областях України в рамках транскордонного регіону

Сфера спеціалізації	Регіон	Подібні кластери та ініціативи за сферою діяльності у прикордонних областях Західного регіону України
Біоекономіка, в т.ч. переробка с/г продукції, виробництво паперу, деревини, меблів, енергетика, фармакологія	Люблінське воєводство	Biotech & Pharma Cluster (Львівська область)
Медицина і здоров'я		Кластер медичного туризму, Biotech & Pharma Cluster (Львівська область)
ІКТ		Львівський ІТ кластер, Луцький ІТ- Cluster
Виробництво енергії з низьким вмістом вуглецю		Енергетичний кластер «Інновейшн енерджи» (Волинська область)
Автомобілебудування	Підкарпатське воєводство	Ініціатива створення кластера автомобілебудування (Закарпатська область)
Якість життя, в т.ч. виробництво і переробка їжі, туризм та еко технології		Агрорекреаційний кластер Горбогори, Кластер сільського зеленого туризму Сколівщини, Кластер медичного туризму (Львівська область)
ІКТ		Львівський ІТ кластер
Текстильна промисловість	Північно-східна Румунія	Кластер народних художніх промислів «Сузір'я», ініціатива створення кластера весільної індустрії (Чернівецька область)
Здоровий спосіб життя та туризм		ініціатива створення кластера «Бойківське коло» (Івано-Франківська область)
Агропродовольство		Яблуневий кластер «Буковина» (Чернівецька область)
Біотехнології		Прикарпатський еко-енергетичний кластер (Івано-Франківська область)
ІКТ	Північно-західна Румунія	ІТ-Асоціація ClusterBit (Чернівецька область), ІТ-кластер Івано-Франківськ
Агропродовольство		Яблуневий кластер «Буковина» (Чернівецька область)
Нові матеріали (в т.ч. виробництво меблів, паперу, пластику)		Ініціатива створення кластера деревообробки (Чернівецька область)

Джерело: розроблено автором на основі²²

З огляду на проведені дослідження є передумови для виходу українських кластерів за межі національного кордону не тільки у співпраці з вже наявними кластерами по іншій бік кордону, але і з окремими компаніями для заснування нових на основі подібних сфер спеціалізації та використання спільних конкурентних переваг у транскордонному просторі. У таблиці враховані лише суміжні області Польщі та Румунії, оскільки в Угорщині та Словаччині стратегії смарт спеціалізації наявні лише на національному рівні.

Хоч потенціал розвитку транскордонних кластерів за участі українських компаній є значним, низка проблем у реалізації сучасної кластерної політики України та функціонування кластерів в державі суттєво обмежують ефективність діяльності наявних транскордонних кластерів та появу нових. Відзначимо деякі з них:

²² Eye@RIS3: Innovation Priorities in Europe. *Smart Specialization Platform*: website. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/map>

1. Відсутність цілеспрямованої політики розвитку кластерів в Україні. Їх важливість зазначається у низці державних стратегічних та програмних документів, у більшості регіональних програм розвитку, але жодних інструментів їх фінансової чи організаційної підтримки не визначено. Крім того, не прослідковується зв'язок між ініціативами, пов'язаними з розвитком кластерів, на національному і регіональному рівнях. Також немає визначених інституцій сприяння кластерній діяльності.

2. Формування окремих кластерів, особливо транскордонних, швидше є імітацією кластерів, а їх функціонування - суто «декларативним»: частина кластерів не здійснюють активної діяльності.

3. Відносно низька інвестиційна привабливість країни та її регіонів для потенційних інвесторів в умовах зростаючої конкуренції за інвестиційні ресурси.

4. Низький рівень інформаційного забезпечення щодо формування та функціонування кластерів в Україні. Наявний сайт українських кластерів застарів, хоч варто відзначити, що у березні 2020 року був задекларований його перезапуск та розширення у соціальних мережах²³. Невелика кількість українських кластерів мають вебсайти, дещо більша їх кількість створили сторінки у соцмережах, але не всі з них містять актуальну інформацію. Лише кілька українських кластерів представлені на сайтах кластерних ініціатив ЄС. Транскордонні кластери взагалі не мають жодної візуалізації. Часто кластери не мають структурної одиниці, яка б відповідала за інформаційну кампанію та візуальне представництво кластера в країні та за кордоном.

5. Неefективність організаційно-управлінської структури функціонуючих кластерів. В організації діяльності більшості кластерів відсутніми є окремі функціональні одиниці, які займаються фінансовими, організаційними, інформаційними, маркетинговими питаннями, координацією співпраці між учасниками кластеру тощо.

6. Відсутність доступу до навчальних програм, тренінгів та необхідність організації інформаційних заходів для потенційних учасників кластерів.

Висновки

Очевидно, що розвиток кластерів в Україні, а тим більше їх вихід за межі державних кордонів, потребує цілеспрямованої державної підтримки, переймання кращих закордонних практик та зміни підходів до діяльності вже наявних кластерів. Регіони, які знаходяться близько до зовнішнього кордону ЄС, мають більше можливостей доступу до його кластерних ініціатив та програм. Тому важливо володіти інформацією про них та про інші програми, в рамках яких передбачена підтримка кластерів, наприклад програми транскордонного співробітництва. Для досягнення цілей виходу українських кластерів за межі державних кордонів вважаємо необхідним:

- законодавче закріплення напрямків державної політики розвитку кластерів, в тому числі джерел їх фінансової підтримки;
- розроблення програми підтримки (організаційної, фінансової тощо) окремих кластерів чи кластерних ініціатив, які володіють значним потенціалом розвитку та в перспективі розвиток яких дозволить отримати значний економічний

²³ Ucluster Portal Relaunch. *Українські кластери*: сайт. URL: <http://ucluster.org/en/blog/2020/03/ucluster-portal-relaunch/>

та соціальний ефект для розвитку територій їх функціонування. Ідентифікація таких кластерних структур повинна базуватись на результатах ґрунтовної наукової експертизи з врахуванням також їх можливостей виходу за межі країни, перспектив співпраці з партнерами з-за кордону та у транскордонному просторі, розташування України на зовнішньому кордоні ЄС та сфери спеціалізації суміжних регіонів країн-сусідів;

- проведення навчань для представників бізнес-середовища, органів влади, учасників вже наявних кластерів із залученням закордонних експертів, учасників успішних кластерів, в тому числі транскордонних, щодо необхідності та переваг кластерного розвитку, кращих кластерних політик, інструментів та програм, а також ініціатив ЄС;

- організацію заходів та поїздок на місця для отримання представниками українських кластерів необхідного досвіду та ознайомлення з кращими практиками діяльності кластерів закордоном;

- інформування учасників наявних кластерів щодо численних ініціатив ЄС та можливості участі в них;

- створення національної чи регіональних кластерних асоціацій як посередника між кластерами та органами влади з метою визначення та посилення ролі кластерів у здійсненні економічної, промислової та інноваційної політик держави та як представника українських кластерів за кордоном, зокрема в численних ініціативах та програмах розвитку кластерів ЄС;

- заохочення організації діяльності кластерів з ефективними функціональною та організаційно-управлінською структурами, окремими підрозділами, які займаються фінансовими, організаційними, інформаційними, маркетинговими питаннями, координацією співпраці між учасниками кластеру тощо та позиціонування себе на ринках, в тому числі шляхом розробки вебсайтів (з версіями іноземними мовами), інформаційного забезпечення діяльності кластерів на основних кластерних платформах ЄС, участі у заходах за кордоном, застосування інших маркетингових інструментів.